

Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu

Jménem republiky

Ústavní soud rozhodl mimo ústní jednání a bez přítomnosti účastníků řízení v senátě složeném z předsedy senátu Tomáše Lichovníka (soudce zpravodaj) a soudců Jaromíra Jirsy a Vladimíra Sládečka, ve věci stěžovatelky **N. B.**, právně zastoupené advokátem JUDr. Jiřím Všečetkou, Orlická 163/18, Hradec Králové, proti rozsudku Krajského soudu v Ostravě ze dne 10. 9. 2014 sp. zn. 14 Co 148/2014, t a k t o:

- I. Rozsudkem Krajského soudu v Ostravě ze dne 10. 9. 2014, sp. zn. 14 Co 148/2014, bylo porušeno právo stěžovatelky na spravedlivý proces zaručené čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.**
- II. Rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 10. 9. 2014 sp. zn. 14 Co 148/2014 se ruší.**

Odůvodnění:

I.

Ústavnímu soudu byl dne 12. 12. 2014 doručen návrh na zahájení řízení o ústavní stížnosti ve smyslu § 72 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o Ústavním soudu“), prostřednictvím něhož se stěžovatelka domáhala zrušení v záhlaví citovaného rozhodnutí krajského soudu.

Předtím, než se Ústavní soud začal věcí zabývat, přezkoumal podání po stránce formální a konstatoval, že podaná ústavní stížnost obsahuje veškeré náležitosti, jak je stanoví zákon o Ústavním soudu.

II.

Stěžovatelka se v řízení před obecnými soudy domáhala udělení souhlasu se změnou příjmení nezletilého M. Č., na příjmení „B.“. Zatímco soud prvního stupně stěžovatelce vyhověl a ke změně příjmení nezletilého přivolil, odvolací soud rozhodnutí změnil tak, že návrh zamítl.

Stěžovatelka je toho názoru, že rozhodnutím krajského soudu bylo zasaženo do práv nezletilého a porušena jeho základní práva a svobody, zaručená Listinou základních práv a svobod (dále jen „Listina“) garantovaných čl. 32 odst. 1 a čl. 10 odst. 2. Napadeným rozhodnutím mělo dojít též k zásahu do práv, jež jsou nezletilému garantována čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a čl. 2, 3 a 7.

Podle názoru stěžovatelky není rozhodnutí krajského soudu řádně odůvodněno a zcela vybočuje ze zjištěných skutkových okolností. Rozhodnutí zcela nekriticky

preferuje rodičovská práva otce a omezuje se toliko na patriarchální lpění na rodovém příjmení. K podání návrhu na změnu příjmení přistoupila matka po zralé úvaze a ztotožňuje se s ním nejen nezletilý syn, ale též jeho opatrovník. Krajský soud odsoudil návrh do pouhé roviny přání nezletilého a jeho zájmy, na rozdíl od okresního soudu, nevzal v úvahu, nijak se jim nevěnoval a zájmy nezletilého zcela ignoroval. Stěžovatelka poukazuje na skutečnost, že postup odvolacího soudu, v němž dospívá k opačnému výsledku, postrádá opodstatnění a zcela vybočuje ze zjištěných skutkových okolností.

Odvolací soud nevěnoval dostatečnou pozornost názorům dítěte, které se nachází již ve věku, v němž je schopno formulovat a svobodně vyjadřovat své vlastní názory v záležitostech, které se jej dotýkají. Stěžovatelka vytýká krajskému soudu, že závěr, který přijal a způsob, jakým k němu dospěl, aniž by se však na rozdíl od soudu prvního stupně zájmy dítěte skutečně zabýval, není ústavně konformní. Svým přístupem k projednávanému případu krajský soud porušil práva nezletilého, plynoucí z čl. 12 Úmluvy o právech dítěte, zejména potud, že nevěnoval pozornost názorům dítěte, jež je ve věku, kdy je schopno formulovat a svobodně vyjadřovat své vlastní názory v záležitostech, které se ho týkají. Stejně tak bylo porušeno právo nezletilého, plynoucí z téhož článku Úmluvy o právech dítěte, když neumožnil nezletilému je ani přednést, ačkoliv je nezbytné poskytnout možnost, aby nezletilý byl vyslyšen v každém soudním řízení, které se jej dotýká. Dost důvodů pro takový postup skýtá již jen obsah v řízení provedeného znaleckého posudku. Uvedeným postupem bylo rovněž zasaženo do práva stěžovatelky na spravedlivý proces, garantovaného čl. 36 odst. 1 Listiny, které se projevuje v absenci náležitého provedení důkazů před odvolacím soudem. Rozhodnutí odvolacího soudu je založeno na libovůli negující právo nezletilého dítěte na spravedlivý proces.

Stěžovatelka rovněž poukazuje na skutečnost, že sleduje především zájem nezletilého syna a svůj návrh nemíří nikterak proti jeho otci. V souvislosti s výše uvedeným stěžovatelka vyzvedla obdobné rozhodnutí Městského soudu v Praze ze dne 5. 11. 1964 sp. zn. 5 Co 182/64, v němž byl souhlas se změnou příjmení vydán. Důvodem pak byla ta skutečnost, že otec po řadu let neprokázal zájem o nezletilého, který žil v rodině matky společně s ostatními čtyřmi chlapci, z nichž pouze on neměl příjmení manžela matky. Podle názoru matky je třeba dbát především zájmu nezletilého a jeho dalšího zdravého citového a psychického vývoje, rodinných a sourozeneckých vazeb. Současně poukazuje též na provedený znalecký posudek, podle něhož je vhodné rodinnou sounáležitost podpořit zejména tam, kde ji nezletilý hledá a chce.

III.

Přípisem ze dne 3. 9. 2015 se k Ústavní stížnosti vyjádřil příslušný krajský soud, který k návrhu stěžovatelky uvedl, že nesouhlasí s jejím názorem na porušení práva na spravedlivý proces. Jednoznačné stanovisko nezletilého bylo k věci v průběhu řízení dostatečně a opakovaně zjištěno a toto jeho stanovisko (tedy, že chce mít příjmení po manželovi matky) bylo krajskému soudu známo. Z uvedeného důvodu pak považuje krajský soud ústavní stížnost za nedůvodnou.

Městský úřad K., jenž byl usnesením Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 3900 ze dne 18. 8. 2015 ustanoven opatrovníkem nezletilého M. Č., se přípisem ze dne 24. 9. 2015 vzdal postavení vedlejšího účastníka.

K předmětné ústavní stížnosti se dále vyjádřil též otec nezletilého, který uvedl, že ke změně příjmení nezletilého dítěte lze přistoupit jen v případě závažných důvodů, neboť se jedná nejen o zásah do práv nezletilého, ale též jeho otce. Dále vedlejší účastník poukázal na to, že od ukončení společného soužití se stěžovatelkou jsou mu otcovská práva soustavně upírána. Ke svému prvorozenému synovi neztratil citovou vazbu, a nemohl-li realizovat alespoň běžný styk, snažil se a nadále se snaží o jeho vývoj a život zajímat (viz jeho snaha vidět syna alespoň v rámci synových sportovních akcí, tréninků, zápasů). Otec podal u Okresního soudu v Opavě dne 16. 12. 2013 návrh na soudní úpravu jeho styku s nezletilým právě z důvodu snahy pravidelných kontaktů se synem. Tento návrh byl posléze postoupen na návrh stěžovatelky k Obvodnímu soudu pro Prahu 8 a dodnes nebylo jednání ve věci nařízeno. Tvrzení stěžovatelky, že otec nemá zájem o kontakty se synem, není pravdivé. Matka otci nikdy neposkytla kontakt na nezletilého, a to ani telefonický. Z provedeného znaleckého zkoumání v rámci řízení pak vyplynulo, že ani sám nezletilý nemá žádný negativní postoj ke svému otci a tento je přesvědčen, že jejich vzájemná vazba není zcela přetrhána a je možno docílit vzájemného kontaktu otce a syna, když otec je pochopitelně připraven se přizpůsobit synovým zájmům a sportovním aktivitám, jeho časovým možnostem a naopak tohoto v těchto podporovat.

Nelze odhlédnout od skutečnosti, že matka se opět v mezidobí s nezletilým přestěhovala z K. na Opavsku do Prahy, aniž by otce o této skutečnosti jakkoli informovala a tento se o tom dověděl, až ze žádosti matky o přenesení působnosti soudu z Opavy do Prahy právě z titulu nového bydliště nezletilého. Otec si vždy řádně plnil svou vyživovací povinnost k nezletilému ve výši 20.000,- Kč měsíčně, v minulosti se například snažil přinést mu na jeho tréninky dárky k vánocům či výročím, ale nebylo mu umožněno je předat. Z řízení před obecnými soudy jednoznačně vyplynulo, že otec má zájem o kontakt se synem, má zájem participovat na jeho výchově, a to nejen finančním plněním. Nebyla a není doposud splněna ona závažná podmínka pro změnu příjmení nezletilého, tedy skutečnost, že vazby mezi otcem a nezletilým jsou definitivně přetrhány, nelze je ani obnovit, biologický otec nemá zájem či rezignoval na udržení vztahů s nezletilým. Takováto situace v tomto konkrétním případě nenastala.

Nezletilému je nyní bezmála patnáct let. Je nepochybné, že doposud užíval příjmení svého biologického otce a v rámci řízení obecných soudů nebylo zjištěno cokoli negativního v souvislosti s užíváním tohoto příjmení. Uvádí-li stěžovatelka, že: ...“rozhodnutím soudu odvolacího v rodině, se kterou se primárně nezletilý ztotožňuje, je exkomunikován...“; jedná se o ničím nepodložené tvrzení stěžovatelky. Nadto nutno konstatovat, že nezletilý je od svých tří let v péči stěžovatelky. Jeho příjmení mu nečinilo žádných potíží ani v době raného dětství, žádné vyloučení z jakékoli komunity nebylo prokázáno. Je výlučně na stěžovatelce a jejím přístupu k nezletilému, zda se chlapec bude případně cítit „exkomunikován“ z její rodiny a změna příjmení s tímto nikterak nesouvisí. Je na stěžovatelce, a vždy tomuto tak bylo, aby naopak podporovala sounáležitost nezletilého se svým otcem, což však tato nečinila a otec věří, že postavení nezletilého v rodině matky se neodvíjí od jeho příjmení.

Nelze souhlasit se závěry uvedenými ve stížnosti stěžovatelky, že postupem odvolacího soudu byla jakkoli porušena ústavní práva nezletilého či Úmluva o právech dítěte. Krajský soud v Ostravě ve věci své rozhodnutí vydal, a pokud se jedna ze stran tohoto řízení nedomohla výsledku tohoto rozhodnutí dle svých představ, neznamená to,

že toto rozhodnutí je ústavně nekonformní, jak uváděno v předmětné stížnosti. Otec je slušným a řádným občanem této republiky, žije v harmonickém manželství, spořádaným životem. Není dán žádný důvod, pro který by se měl nezletilý jakkoli distancovat od příjmení svého otce, jehož je prvorozeným synem.

Stěžovatelka svého práva k zaslání repliky k vyjádření krajského soudu nevyužila.

IV.

Ústavní soud si vyžádal dotčený soudní spis Okresního soudu v Opavě sp. zn. 14 P 8/2004 a po seznámení se s ním dospěl k závěru, že ústavní stížnost je důvodná.

Ústavní soud je soudním orgánem ochrany ústavnosti (čl. 83 Ústavy). Není součástí soustavy obecných soudů, jimž není ani instančně nadřízen. Úkolem Ústavního soudu je kontrola rozhodovací činnosti obecných soudů, leč pouze za situace, kdy svými rozhodnutími zasahují do ústavně zaručených základních práv či svobod. Ústavní soud tedy není soudem, který by zevrubně přezkoumával rozhodnutí obecných soudů.

V projednávané věci se musel Ústavní soud předně vypořádat s tím, že ústavní stížnost byla podána matkou nezletilého a nikoliv samotným nezletilým. Obdobným problémem se Ústavní soud zabýval kupříkladu ve věci sp. zn. III. ÚS 3007/09 (všechna níže zmíněná rozhodnutí Ústavního soudu jsou dostupná na <http://nalus.usoud.cz>), kde mimo jiné uvedl, že *„stěžovatelkou dovolávané právo nezletilé na spravedlivý proces náleží pouze nezletilé a nikoliv stěžovatelce, a tudíž se jeho porušení může, co do práv zakotvených v čl. 12 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte a čl. 3 písm. b) Evropské úmluvy o výkonu práv dětí, dovolávat pouze nezletilá; i pro ně platí, že bez dalšího náleží pouze dětem a nikoliv rodičům (srov. sp. zn. II. ÚS 393/05, II. ÚS 1818/07). Pro danou věc je proto podstatné, že však ve vztahu k nim nelze vyloučit, aby se porušení těchto práv stěžovatelka (jako matka dítěte) dovolala v souvislosti s námitkou neoprávněného zásahu do soukromého a rodinného života, a zejména pak zásahu do (vlastního) práva na spravedlivý proces v řízení, jehož byla sama účastníkem. To je pak namísto vztáhnout právě ke stěžejní výhradě, že v řízení nebyla nezletilá Petra vyslechnuta a do jeho výsledku nebyl adekvátně zakomponován její názor k odnětí z péče své matky a nařízení ústavní výchovy, stejně jako ke stěžovatelčině kritice postupů soudů při zjišťování skutkového stavu a provádění důkazů, neboť nezletilé dítě (vzhledem ke svému věku a zjištěnému osobnostnímu utváření) bylo i způsobilým pramenem potřebných skutkových poznatků.“* Z výše uvedeného Ústavní soud dovozuje, že matka nezletilé je aktivně legitimována k podání ústavní stížnosti, kterou brojí proti zásahu do základních práv a svobod svého nezletilého dítěte.

Podle názoru Ústavního soudu je pro posouzení předmětné ústavní stížnosti rozhodné především to, zda při rozhodování o návrhu na změnu příjmení nezletilého došlo ze strany krajského soudu k zachování práv nezletilého plynoucích z čl. 12 Úmluvy o právech dítěte.

Podle čl. 12 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte stát musí zabezpečit dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a vyspělosti. Podle druhého odstavce čl. 12 se za

tímto účelem dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo slyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, a nebo prostřednictvím zástupce nebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.

Ústavní soud ve svém nálezu sp. zn. I. ÚS 3304/13 upozornil mimo jiné na názor Výboru pro práva dítěte, podle něhož je „*právo být slyšen jedním ze čtyř obecných principů a jednou ze základních hodnot Úmluvy o právech dítěte (§ 2). Rozsah "záležitostí, které se jej dotýkají," je nutno chápat široce, děti by měly být slyšeny, vždy když jejich názor může zlepšit kvalitu rozhodnutí (§ 26-27). Není stanoven žádný minimální věkový limit pro to, kdy už je dítě schopno formulovat své názory. Naopak všechny státní orgány by vždy měly nejprve předpokládat, že dítě toho schopno je, a tento předpoklad eventuálně teprve poté v konkrétním případě vyvrátit (§ 20-21). Rozhodnutí, zda má být dítě slyšeno osobně, nebo prostřednictvím zástupce či příslušného orgánu, je na dítěti samém. Výbor doporučuje, aby dítěti byla dána příležitost k osobnímu slyšení všude, kde je to jen možné (§ 35). Pokud už je slyšení dítěte provedeno skrze zástupce, je nanejvýš důležité, aby názory dítěte byly zástupcem tlumočeny správně (§ 36). Spojení "v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství" nelze vykládat tak, že by státu umožňovalo omezit rozebírané právo dítěte být slyšen. Naopak jde o požadavek, aby státy dodržovaly při slyšení dítěte pravidla spravedlivého procesu. Pokud dojde k porušení procesních pravidel, může to být důvodem pro zrušení daného rozhodnutí (§ 38-39).*“.

Stejně tak lze poukázat na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva, který ve věci Havelka a ostatní proti České republice kritizoval postup českých soudů, které přímo nevyslechly stěžovatele, ačkoliv tito v rozhodné době dosáhli již věku třinácti, dvanácti a jedenácti let.

Ústavní pořádek zaručuje dítěti právo, aby mohlo v řízení projevit své stanovisko k otázkám, jež se ho bezprostředně dotýkají. Obdobně jako před ESLP, bylo toto právo nejčastěji aplikováno v řízeních týkajících se péče o dítě (viz např. nález sp. zn. III. ÚS 3363/10, nález sp. zn. I. ÚS 2661/10, nález sp. zn. III. ÚS 3007/09, ale také například v řízení týkajícím se práva dítěte na osobní svobodu - nález sp. zn. II. ÚS 1945/08).

V rovině podústavního práva je při zjišťování rozumové a emocionální vyspělosti nezletilého dítěte třeba mimo jiné vycházet z ustanovení § 867 odst. 2 o. z., podle něhož platí právní fikce, že o dítěti starším dvanácti let se má za to, že je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit. Z toho důvodu je po dosažení této věkové hranice nezbytné, nebrání-li tomu zvlášť významné okolnosti, zjistit přání dítěte přímo před soudem. Z protokolu o jednání před Krajským soudem v Ostravě ze dne 10. 9. 2014 však takový postup odvolacího soudu neplyne. Je pravdou, že odvolací soud jak v ústavní stížnosti napadeném rozsudku, tak i ve svém vyjádření k předmětné ústavní stížnosti uvedl, že mu byl názor nezletilého dobře znám z předchozího řízení. Nicméně pokud tomu nebrání samotný předmět řízení a z okolností případu nevyplývají skutečnosti nasvědčující tomu, že by slyšení nezletilého před soudem bylo pro něj obzvláště psychicky náročné, tento by měl být před soudem přímo slyšen. Důvodem je především ta skutečnost, že nezletilý ve svém věku je zjevně schopen již formulovat své názory a soudce rozhodující o této na výsost osobní věci, by měl mít osobní zkušenost s nezletilým, měl by mít možnost sledovat jeho psychosociální reakce na položené

dotazy a více méně „vycítit“ opravdovost jeho zájmu o požadovanou změnu. Měl by umět rozlišit, zda jeho návrh na změnu příjmení vychází z dětského rozmaru a touhy po zviditelnění se prostřednictvím ve sportovních kruzích známého příjmení, či niterné touhy po začlenění se do nové rodiny. Podle názoru Ústavního soudu nelze zodpovědně rozhodovat o tak zásadní otázce, jakou změna příjmení člověka bezesporu je, bez kontaktu s tím, jehož se změna přímo dotýká.

V projednávaném případě přistoupil odvolací soud ke změně rozsudku soudu prvního stupně, který svým rozsudkem nezletilému změnu příjmení povolil. Nezletilý měl právo být před odvolacím soudem slyšen a měl právo se před tímto soudem vyjádřit k případné změně pro něj příznivého prvostupňového rozsudku. Nejedná se zde o provedení důkazu výpovědí nezletilého dítěte, ale o právo tohoto dítěte vyjádřit se jako účastník řízení.

Skutečnost, že nezletilý nebyl před odvolacím soudem slyšen se mohla projevit na výsledku odvolacího řízení a nepříznivě tak ovlivnit i stěžovatelku. Ústavní soud má za to, že tak došlo k zásahu do ústavně zaručeného práva stěžovatelky na spravedlivý proces, jež je jí garantováno čl. 36 odst. 1 Listiny.

Vzhledem k tomu, že Ústavní soud v předmětném případě ústavní stížnosti vyhověl a rozsudek krajského soudu zrušil, bude se tento věcí opětovně zabývat, a to při zachování všech procesních práv nezletilého. Ústavní soud je v předmětném případě dalek toho, aby odvolacímu soudu diktoval, jakým způsobem má v dané věci rozhodnout. V konečném důsledku je to soud, který musí vyhodnotit názor dítěte, dát jej do souvislosti s dalšími skutečnostmi, a na základě toho rozhodnout. V žádném případě z čl. 12 Úmluvy o právech dítěte nelze dovodit, že by názor dítěte, o kterém je v soudním řízení rozhodováno, byl pro soud zavazující a že by tudíž nemohl rozhodnout odlišně od tohoto názoru. V opačném případě by totiž bylo jakékoliv soudní řízení nadbytečné, neboť by postačovalo, aby se všechny dotčené osoby a orgány dozvěděly o názoru dítěte a z něj pak ve své činnosti nadále vycházely.

Z výše uvedených důvodů Ústavní soud ústavní stížnosti vyhověl podle ustanovení § 82 odst. 2 písm. a) zákona o Ústavním soudu a rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 10. 9. 2014 sp. zn. 14 Co 148/2014 zrušil.

P o u č e n í : Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat (§ 54 odst. 2 zákona o Ústavním soudu).

V Brně dne 4. listopadu 2015

Tomáš Lichovník
předseda senátu